

מהו השלח?

הבא בשער „בית ההגנה ע"ש אליהו גולומב", רואה לנגד עיניו פסוק זה, כשהוא מסומל בשתי ידיים, האוחזות האחת במעדר, והאחרת — בחרב. ואכן שימש הפסוק כעין סיסמה לארץ-גון ה„הגנה" — כמותו כפסוק אחר הלקוח אף הוא ממעשה בניין החומה בימי נחמיה: „והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה" (נחמיה ד' 16).

המסורת הפרשנית הרלווחת רואה בשלח — נשק בדרך-כלל, או נשק לתקיפה, אם לדקירה ואם להטלה, ומעצבי הסמל שב„בית אליהו" הלכו בעקבות דרך-פירוש זו, הקדומה והמודרנית, של המלה „שלח". אבל דא עקא: כל מי שנזקק, מתרגום השבעים ואילך, לפרש את המלה במקור מות השונים בהם היא מופיעה במקרא, לא הצליח לפרשה פירוש אחיד בכל הפסוקים, אלא הוכרח לייחס לה משמעויות שונות ואף סותרות במקראות השונים. כן לא הוסבר קשר אפשרי כלשהו בין פירוש המלה „שלח" כנשק לבין מלים מלשון המשנה: שלח, שלחין — כעורות; ושלח, שדה-שלחין — כתעלות וכשדות מושקים.¹

כמה תמיהות עוררו לשוב ולבדוק מחדש את פירוש המלה:

● „מגילת מלחמת בני אור בבני חושך" שפ" כה אור על מונחים צבאיים אחדים שבמקרא, ובהם הרומח, הכידון והחנית.² במגילה מתואר נשק מגע, כגון חרבות ורמחים, ונשק הטלה המכונה בה „זרק", וכן מתארת היא בפירוט רב חגנים לסוגיהם, אבל דווקא „שלח" אינה מצויה בין מונחיה. מדוע?

● מן המפורסמות היא, שטכניקות המצור והגנת העיר הנצורה לא נשתנו מעיקרון מימי בית ראשון עד לחידושי-המצור ההלניסטיים. שמא נוכל להסתייע במקורות על תולדות בית שני להארת הסתומות של ימי בית ראשון?

● ולבסוף, העולה לסייר במצדה המשוחזרת, מוצא בקטע החינוכי ביותר של החומה, ממשל מול הסוללה הרומית ומעט מדרומה, מבנה אשר החופרים כינהו בשם „בית הבורסקי". הרי ידוע, כי בדרך כלל היה הבורסי עובד מחוץ לעיר, משום הריחות... ואם נשוב לרגע מן „הימים ההם" ל„זמן הזה", ניזכר כיצד שירתו ריחות העור שבעיבוד אף להסוות את היתע"ש של ה„הגנה" שבמכון „אלף", הוא בית-החרושת לעורות של לבקוביץ ברח' הירקון בית"א.³ אבל יותר משכופה הסירחון על הבורסי להתרחק מן העיר, הכרח לו לבחור למלאכתו מקום בו מצויים מים בשפע, לכיבוס העור ולשרייתו. ואם כן, מה לבית-בורסקי של מצדה במרומי חומתה, במקום

„באחת ידו עשה בצלאכה
ואחת צחזקת השלח"

ס"ל א. אורו

„בית הבורסקי“ במצדה

שלחים בתיאורים צבאיים במקרא

ומכאן נעבור למקראות שהמלה שלח נזכרת בהם, ונדון תחילה לה בקטעי פרוזה היסטורית:

● חזקיהו מתכונן למלחמה: „וַיִּתְחַזַּק וַיִּבְנֶן אֶת כָּל הַחוֹמָה הַפְּרוּצָה וַיַּעַל עַל הַמְּגִדְלוֹת וַלְחוּצָה הַחוֹמָה אַחֲרַת וַיִּחַזַּק אֶת הַמְּלוֹא עֵיר דָּוִד וַיַּעַשׂ שְׁלַח לְרֹב וּמַגְנִים“ (דבה"י ל"ב, 5). השבעים תירגמו שלח ומגנים יחדיו במלה אחת: „נָשַׁק לְרֹב“ (הופלא פולא). אבל המלה הופלא ברבים, אינה אלא ריבוי של הופלון — המגן הכבד, אשר נושאו נקרא ביוונית הופליט⁹. שימושיה של המלה בלשון היוונית רבים, וכוללים — נוסף למגנים בריבוי — גם כלי־נשק בהכללה, ובעיקר — כלי־נשק כבדים.

כדי לעמוד על משמעות פעולתו של חזקיהו, ולהבין מדוע צוינה עשיית „שלח לרוב“ במיוחד, יש לתת את הדעת על כך כי עשיית שלחים כרוכה בשחיטה המונית של בהמות, תוך פגיעה חמורה בכלכלה. יכולתו של חזקיהו לעשות הכנות כאלו מבעוד מועד, מוסברת בעושרו הרב ברכוש חקלאי ובעדרים; המקרא מעיד על חזקיהו, כי לכבוד קרבן־הפסח החגיגי בימיו, „הָרִים לְקָהֶל אֶלֶף פָּרִים וְשִׁבְעַת אֲלָפִים צֹאן“ (שם ל' 24); בין אוצרותיו היו „אֲרוֹת לְכָל בְּהֵמָה וּבְהֵמָה וְעֲדָרִים לְאֲרוֹת“ (שם ל"ב, 28); „וְעָרִים עָשָׂה לוֹ וּמִקְנֵה צֹאן וּבָקָר לְרֹב כִּי נָתַן לוֹ אֱלֹהִים רְכוּשׁ רַב מְאֹד“ (שם 29):

● נחמיה בונה החומה: „וַיְהִי מִן הַיּוֹם הַהוּא חָצִי נִעְרִי עוֹשִׂים בְּמִלְאָה וְחֻצִּים מְחֻזְּקִים וְהַרְמָחִים הַמַּגְנִים וְהַקְּשָׁתוֹת וְהַשְּׂרִינִים וְהַשָּׂרִים אַחֲרֵי כָּל בֵּית־יְהוּדָה. הַבּוֹנִים בַּחוֹמָה וְהַנוֹשְׂאִים בְּסִבְלַת עֲמָשִׁים בְּאַחַת יָדוֹ עָשָׂה בְּמִלְאָה וְאַחַת מְחַזְּקַת הַשְּׁלַח. וְהַבּוֹנִים אִישׁ תְּרָבוֹ אֲסוּרִים עַל מְתָנָיו וּבּוֹנִים וְהַתּוֹקֵעַ בְּשׁוֹפָר אֶצְלִי“ (נחמיה ד' 10—12); „וְאֵין אֲנִי וְאֲחֵי וְנַעֲרֵי וְאֲנָשֵׁי הַמִּשְׁמֵר אֲשֶׁר אַחֲרַי אֵין אֲנַחְנוּ פְּשָׁטִים בְּגִדֵינוּ אִישׁ שְׁלַחוֹ הַמִּים“ (שם שם, 17).

אמנם נראה כי השבעים התלבטו בתרגומם: מחד־גיסא גרסו הפעם שלח כעין זרק־הטלה (בולידא) בפסוק 11, שהוא פסוק

שהספקת המים אליו קשה ביותר, בעוד שציקר מערכת הספקת המים של המבצר, המורכבת והמפליאה בשכלולה, מצויה במדרונותיו, ואף הבריכות שבפסגה מרוחקות כולן ממקומו?⁴

ממלאכת הבורסיות נעבור להבנת המונחים המשמשים בה: כאמור, נזקק הבורסי למים בשפע, לשריית העור שנפשט. והנה, משתי משמעויות קרובות של הפועל שלח נגזרים שמות־העצם של שני החומרים המשמשים במלאכת הבורסיות: (א) המעיין שולח את מימיו, ומכאן: „מִי הַשְּׁלַח הַהוֹלְכִים לְאֵט“ (ישע' ח' 6), „בְּרִכַת הַשְּׁלַח לְגֵן הַמֶּלֶךְ“ (נחמיה ג' 15), „שְׁלַחֲךָ פְּרָדִס רְמוֹנִים“ (שה"ש ד' 13). נקבת השילוח, שמשכה מימיה מעין־גיחון, ובריכת השלח (= השילוח שב־ירושלים) — היוו שתייהן חלק ממערכת הספקת־המים הקדומה, אשר שופרה לקראת המצור בימי חזקיהו⁵.

מילון בן־יהודה מביא שתי הקבלות לשימוש זה בלשונות שמיות או קרובות להן: באשורית שלחת — תעלה; בקופ־טית שלח, ומכאן שולח — פלג תעלה⁶ (משמע זה קרוב למשמע המלה שלחין, שדה־שלחין במשנה).

(ב) עור הבהמה שנפשט ונשרה במים — קרוי שלח בלשון המשנה, ומוצע להבינו כך גם בכמה מקראות: השריה במים היא עיקר, ולא דווקא פשיטת העור⁷.

שלחים במלחמת־מצור בימי בית שני

למה יכלו עורות־בהמה לחים לשמש במלחמת־מצור? — תשור בה ברורה לשאלה זו מצויה בדברי יוסף בן־מתתיהו, בתארו את תחבולות המגנים על יודפת, בימי מצור אספסינוס:

„והסוללה הלכה הלוך וגדול וכמעט הגיעה עד מרום צינות החומה. ויוסף הבין כי רעה נגד פניו, אם לא ימצא תחבולה לסכל את עצת הרומאים. ועל כן אסף את הבונים וצינה אותם להוסיף על גובה החומה, וכאשר ענוהו האנשים, כי אין לאל ידם לעשות את המלאכה תחת מטרי־החצים ואבני־הקלע, מצא תחבולה להגן עליהם. הוא צינה להקים מחיצת עצים [על החומה] ולשטוח עליה עורות בקר חדשים (לחים), אשר הת־כנסו בפני אבני הקלע ועצרו אותן ויתר החצים והחניתות צנחו מעליהם ושבו אחור. וגם לפידי האש דעכו בלחם ותחת המחסה הזה עבדו הבונים במנוחה יומם ולילה, והרימו את חומת העיר עשרים אמה. וגם הקימו עליה מגדלים רבים ושמו עליה צינה חזקה. (מלחמות היהודים, ספר ג' פרק ז', י'. ההדגשות שלי — א.א.)⁸”

כשם שנהג יוסף ביודפת, נהגו אלעזר בן־יאיר וקנאיו במצור מצדה. ב"בית הבורסקי" נמצאו מקוי־שריה, שבהם חזרו ושרו את עורות־הסוכך המתייבשים בחום. השימוש בשלחים נעשה חיוני יותר ויותר ככל שהגביהו הרומאים את הסוללה וקירבו את מכונות־המצור ומגדלי־המצור. זהו ההסבר לתפ־קידו ולמיקומו של „בית הבורסקי“, אשר אולי מן הדין לכנותו „בית השלח“ או „בית השלחין“.

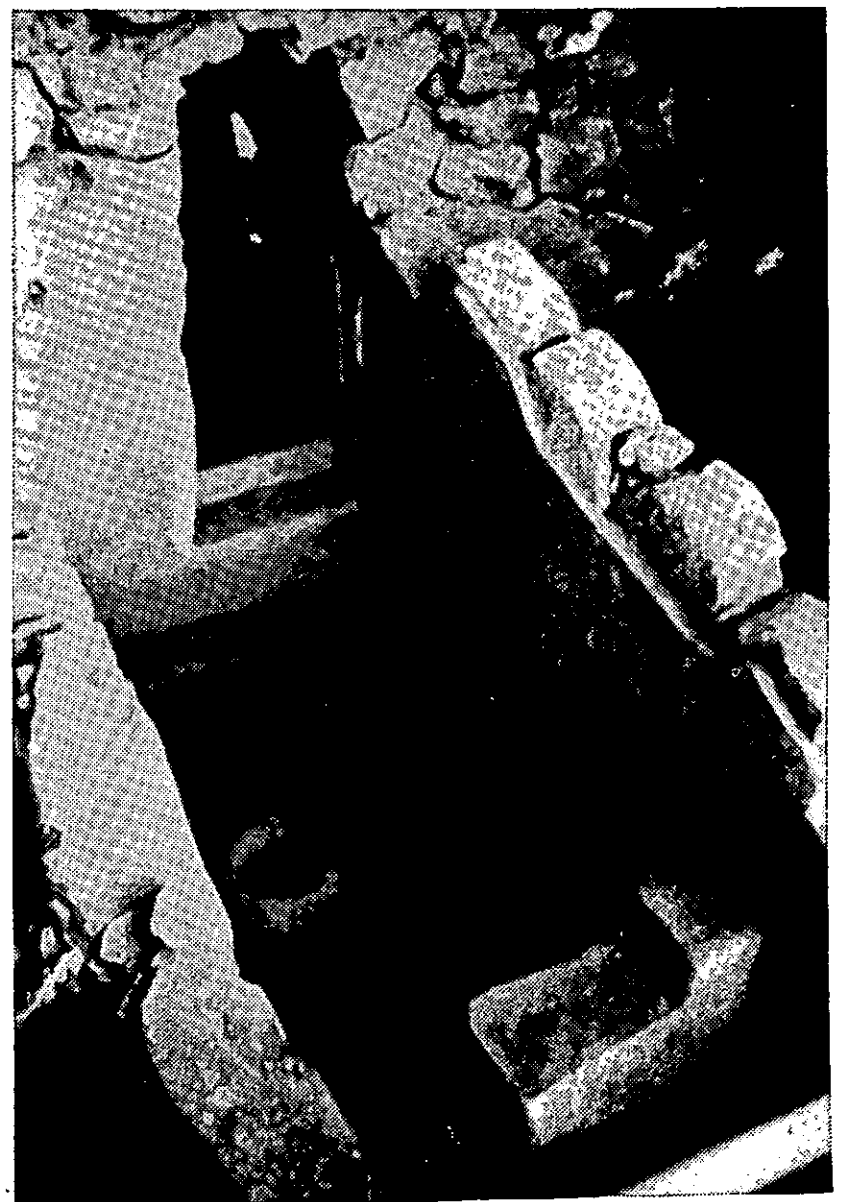
אך שלחים כאלה אינם יאים לשמש מגני־לוחמים בשדה, אלא נועדו לסוכך על המבצרים והבונים בחומה. מכאן גם היעדרם של ה„שלחים“ מתוך מילון מונחיה של מגילת „מלחמת בני אור“ — שכל עניינה הוא מערכות־שדה.

17 בתרגום, אבל מאידך גיסא השמיטו את הסיימת של פסוק 17, שהוא פסוק 23 בתרגום. והנה, משעה שאנו גורסים שלח כעור־סוכך, מקבלים שני הפסוקים משמעות ברורה: הבונים חוגרים חרבות להגנה ולמלחמה, ונושאים סוככים כדי לעבוד מבלי שיופרעו על־ידי חצים. מדי לילה שורים הם את שלחי־המגן, כדי להכניס לעבודת־המחרת (ומכל מקום ודאי שאת כלי־הנשק לא היו טובלים במים...). וכאן אתה שואל: האמנם עבדו ביד אחת? הציור המליצי יש בו מן המלהיב, אבל קשה לדמות אנשים עומסים ביד אחת — ומחזיקים בכלי־נשק או בסוכך בידם האחרת. אלא שניתן להבינו לא כהפרעה לעובדי־דים משימוש בשתי ידיהם, כי אם כחלוקת־תפקידים בין העומסים לבין נושאי־הסוככים, בדומה למה שתיאר נחמיה בסמוך: „וַאֲנַחְנוּ עָשִׂים בְּמִלְאָקָה וְחָצִים מְחַזְּקִים בְּרַמְחֵיהֶם” (שם שם, 15) ¹⁰.

הישוב הדל אינו מצויד די צורכו במגנים ובנשק. השלחים משמשים הן כסוככים והן כמגני־עור נוספים לעת־הצורך, ומדי לילה שורים אותם כדי להכניס ליום המחרת — זוהי תמונת מלאכת־הבניה והכוננות שבימי נחמיה, ויש בה גם מרוח „חומה ומגדל” של ימינו.

● ומאחר שעומדים אנו בירושלים של נחמיה ודורו, יהא מן העניין לציין שבמקום אחר בספר נחמיה גורסים גם השבעים בפירוש שריית שלחים: בפרק ג' מתוארת בניית החומה, ושם מתואר חלקו של שר פלך־המצפה, אשר בנה את „חומת ברכת השלח לְגַן הַמֶּלֶךְ” (שם, פ' ג' 15). המפרשים מזהים את „ברכת השלח” עם מוצא נקבת השילוח (הכתיב של „שילוח” במקרא הוא כתיב חסר: השלח — ישע' ח' 6), אבל תרגום

אגני השריה של „בית הבורסקי” במצדה

השבעים קורא כאן בפירוש: „ברכת השלחין” (קולומביתראס טון קודיון — ובתרגומו לאנגלית The pool of the skins). ודווקא כאן הוכחה לכך, שכבר בזמן תרגום השבעים (במאה ה־3 לפנה״ס, כ־300 שנה בלבד לאחר שאירעו הדברים), ידוע היה בלשון גם שלח במובן עור.

● יהוידע מכין הקשר נגד עתליה: „וַיִּתֵּן יְהוֹיָדָע הַפֶּהֱן לְשָׂרֵי הַמְּאוֹת אֶת הַחֲנִיתִים וְאֶת הַמַּגְנוֹת וְאֶת הַשְּׁלֵטִים אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ דָּוִד אֲשֶׁר בֵּית הָאֱלֹהִים. וַיַּעֲמֵד אֶת כָּל הָעָם וְאִישׁ שִׁלְחוּ בְּיָדוֹ מִפְּתֵי הַבַּיִת הַיְמָנִית עַד־פְּתֵי הַבַּיִת הַשְּׂמָאלִית לְמַזְבֵּחַ וְלַבַּיִת עַל הַמֶּלֶךְ סָבִיב” (דבה״י, כ״ג, 9—10).

השבעים גרסו כאן הופלוים, ייתכן במשמע כלי־נשק (arms בתרגום האנגלי), אך ראינו שאותה מלה פירושה גם מגנים. וכך בוולגטה תורגמו הן „השלטים” והן „שלחו” במשמע מגנים (pelta), ואמנם נראה שעיקר מעשהו של יהוידע לא היה לחמש את העם כולו בנשק, שהרי כל המשמר עמד לצדו. יהוידע רצה למנוע שפך־דם במקדש, ולמנוע גישה אל מקום המשיחה, ולשם כך הקיף את יהואש הצעיר בחומה חיה הסוככת עליו, ועל־כן העמיד את העם כאשר איש־איש מחזיק שלח (מגן־העור הפשוט) בידו ¹¹.

שלחים בתיאורים שיריים

עד כאן הצענו, בכל מקרה, להבין „שלח” במשמע עור המשמש כסוכך וכמגן, תוך שרייתו במים. אף ראינו מקראות בהם שתי המשמעויות — עור ומים — מתקשרות זו לזו: הביטוי „איש שִׁלְחוּ הַמַּיִם”, ותרגום השבעים ל„ברכת השלח”. מכאן ואילך נפנה לשלושה פסוקים, שהם קשים לכל הדעות, אך נראה שאפשר ליישב גם אותם, אם נסמוך ידינו על המשמע שלח — תעלת מים. נקדים ונאמר כי המדובר בקטעי שירה מקראית, שהמפרשים התקשו בהם ונחלקו בפירושם. ● הנביא יואל מתאר את הארבה המדביר כל מלפניו. והנה תיאור הארבה כצבא המסתער על חומת העיר:

קָאֲנָשִׁי מִלְחָמָה יַעֲלוּ חוֹמָה	וְגִבּוֹרִים יִרְצוּן
וְלֹא יִצְבְּטוּן אֶרְחוֹתָם.	וְאִישׁ בְּדָרְכָיו יִלְכוּן
גִּבֹּר בְּמִסְלָחוֹ יִלְכוּן	וְאִישׁ אָחִיו לֹא יִדְחֶקוּן
לֹא יִבְצְעוּ.	וּבְעַד הַשְּׁלַח יִפְלוּ
בְּחוֹמָה יִרְצוּן	בְּעִיר יִשְׁקוּ
בְּעַד הַחֲלוֹנִים יָבֹאוּ כַּנְּבִיב.	בְּפִתְחֵים יַעֲלוּ.

(יואל ב', 9—7)

נראה שהפסוק מסתבר כאשר מצטיירות לפנינו להקות האר־בה, כשהן צולחות ועוברות גם על־פני תעלות, ובמעופן מדלגות הן ו„נופלות”־נוחתות מבעד לכל מכשול — תעלה, נחל או בריכה. המוני הארבה „לא יבצעו” — נבין אולי מלה קשה זאת במשמע: (1) אין להם צורך לבצע — לבקע להם מעבר במים, או במשמע: (2) לא יבוססו במעבר בצעי המים. אפשרות ההסבר השנייה נסמכת על מלה שבלשון המשנה ויש המוצאים סימניה גם בלשון המקרא ¹².

אדם המחליק מגדת התעלה או הנהר וטובע:
 בפסוק הראשון שלח מקביל לבור שחת,
 שהעובר עליו לתומו, נופל. וגם בפסוק השני
 המעבר בשלח משול לגויעה בבלי דעת.¹⁵

סיכום

הדוגמאות האחרונות נלקחו, כאמור, מלשון
 השירה המקראית, ואולי אין בפירושים
 שהוצעו כדי לסלק את כל הקשיים והפיר-
 כות. אך הדוגמאות הראשונות עוסקות כולן
 בכלי-מלחמה, ויש להדגיש שכל הכתובים
 אשר בהם הופיעה המלה "שלח", מצויים
 במקראות שנכתבו מלכתחילה או, לפחות,
 נערכו בתקופת בית שני (לדעת רוב החוק-
 רים) כך שהם קרובים, יחסית, בזמנם
 ללשון המשנה, ומה עוד שתרגום השבעים
 בא ל"גשר" על פני פער הזמנים. הת-
 קשינו לגרוס, כמקובל "שלח" פעם כמגן
 ופעם כהיפוכו של דבר — כחרב או
 כנשק-הטלה. ובבואנו להציע פירוש אחר, נמ-

צאנו למדים גם פרק בהנדסת הביצור והמצור של ישראל
 בימי הבית הראשון והבית השני. ואם "גרענו", כביכול מכלי-
 הנשק של הלוחם את ה"שלח", שכבר בלאור-הכי נפקד מקומו
 מכלי-המלחמה של "בני אור", הנה מצאנו לפחות מחסה וסוכך
 לעושים במלאכת הבניה והביצור. הגנת-סוככים כזאת יפה
 כוחה בזמן הזה כבימים ההם: כשלח-המגן של בוני חומות
 ירושלים בימי נחמיה — כן שריוני-המגן של הטרקטורים
 החורשים אל מול גולן כיום.

הערות

- ראה סקירת הפירושים וההצעות לפירוש "שלח" בשני מובנים
 בדומה לערבית: א) שם כללי לכלי-נשק ב) עורות גסים המשמ-
 שים מגנים, במאמר "שלח" לש. ייבין, "לשוננו" כרך ט"ו, עמ'
 134—144. פירוש מנוגד — ראה מילון בן-יהודה, כרך 14, עמ' 7146,
 בערך "שלח": — הוא מסתמך על הקבלה לערבית: סלאח — נשק
 בהכללה, אבל גורס נשק-התקפה, ומעדיף להבין כחרב וכיו"ב:
 ובמפורש לא נשק-הטלה כגון חץ וחנית. ולעומתו גורס גם דהריו
 בהסתמכו על תרגום השבעים למלים שלח ושלט — נשק-הטלה
 (De-Vaux, Ancient Israel, p. 243).
- ידין, יגאל, מגילה מלחמת בני אור בבני חושך. מוסד ביאליק.
 תשכ"ז (מהדורה 2).
- אברהם וינברג, "פרקי תע"ש" (בהוצאת "מערכות"), עמ' 33—40.
- בספר "מצדה, בימים ההם — בזמן הזה" מאת י. ידין, שראה-
 אור לאחרונה (ספריית מעריב, תשכ"ו), ובדוחות החופרים לעונת
 תשכ"ד, אין תיאור מפורט של הבית. השלט "בית הבורסקי" הוצב
 לידו מדרום, ותצלומים אחדים שצילמתי במקום מראים כי רובו
 ככלול מקווי-שריה. ועיין גם ערך "עור", סעיף "מלאכת-העור"
 ב"לקסיקון מקראי", כרך ב', עמ' 690.
- עיין אנציקלופדיה מקראית, כרך ג', בערך "ירושלים" (5). הספ-
 קת המים), טורים 824—827. ועיין פירושים במילון בן-יהודה, כרך
 י"ד, עמ' 7147, למלה "שלח" שבשיר השירים. השבעים גרסו כאן
 שלוחות — זמורות. אך נראה שהפירוש "שלח" בבחינת גן רוה
 ומושקה דווקא, מסתבר יפה מן ההקשר בפסוקים הסמוכים: "גן
 נעול, מעין חתום" (שם, פס' 12). "מעין גנים, באר מים חיים ונוזלים
 מן לבנון" (שם, 15). "עורי צפון ובואי תימן, הפיחי גני יזלו בשמיו,
 יבוא דודי לגנו" (שם, 16).
- מילון בן-יהודה, כרך י"ד, עמ' 7147, בערך: ב. שלח, הערה 1.
- מילון בן-יהודה קובע, שם, עמ' 7146, בערך: א. שלח, הערה 1:
 "ואין שלח במשמעות פשט עור בלשון המקרא". ובאמת, לכך משמש
 הפעל "פשט", כגון: "ועורם מעליהם הפשיטו" (מיכה ג', 3). אלא

מצדה

● ולאחרונה, שני פסוקים קשים בספר איוב:
 "יִחַשֵׁף נַפְשׁוֹ מִנִּי שַׁחַת וְיִחַתּוּ מַעְבְּרֵי בַשָּׁלַח"

(ל"ג 18)

"וְאִם לֹא יִשְׁמְעוּ בַשָּׁלַח יַעֲבְרוּ וְיִגְזְעוּ בְּכָלִי דָעַת"

(ל"ו 12)

בביאורו לאיוב חידש טור-סיני, בעניין זה, ולעומת כל קוד-
 מיו שביארו שלח במשמע "מלחמה", "חרב", הציע הוא להבין
 שלח במשמע תעלה, אלא שלבסוף חזר בו¹³. ושמה בכל זאת
 יש מקום לשוב ולעיין בפירושו הראשון דווקא. בחזרו לגרסת
 "נפילה במלחמה", "נפילה בחרב" — הושפע טור-סיני מקטע
 שב"עלילת המלך כרת" האוגריתית. הקטע מתאר שבע מיתות
 משונות, ובהן השביעית והאחרונה היא "בשלח תפל". אלא
 שיש לשים לב גם לטיבן של המיתות המתוארות באותה עלי-
 לה, לפי סדרן, והרי הן בתרגום עברי, לפי מילון בן-יהודה:
 ...השלישית בלידה תמות, רביעית במחלה(?), חמישית
 יספה רשף, ששית יכסה ים, שביעית בשלח תפל¹⁴.

כלומר, בכל הרשימה אין מקרי מוות במלחמה, וכאן נסמכה
 ה"נפילה בשלח" ל"טביעה בים" — ומכאן ניתן לשער שגם
 נפילה בשלח היא מוות-טביעה: מוות בטביעה במי-תעלה או
 במי מקוה-מים — תאונה שכיחה בארצות משופעות בתעלות,
 נהרות ומי-יאר.

והרי דווקא שני הפסוקים באיוב אינם מדברים על "נפילה"
 בשלח, אלא על מעבר בשלח. (אילו עסקנו בפסוק שבספר
 יואל, יכולים היינו לגרוס "לפול בשלח" — "ליפול בחרב",
 אלא שאותו ארבה נופל לא "בשלח" אלא "בעד השלח", ואף
 אין דרכו של ארבה ליפול בחרב...) וכשמדובר ב"מעבר
 בשלח", מן הראוי לציין, כי בסורית משמעה של "שלח" אינו
 התעלה עצמה בלבד, אלא אף חוף התעלה, חוף הנהר. יש
 איפוא מקום לגרוס בשני הפסוקים שבאיוב — מיתת-פתע של

שלא פשיטת העור היא המסמיכה שלח-עור לשלח-תעלה או נחל, כי אם שריית העור שנפשט במים.

8. ולא היתה זאת תחבולת-יחיד של יוסף בן-מתתיהו. המתרגם מעיר לעניין זה (הוצאת לאב, "מלחמות" ספר 3, פס' 173), שגם לרומאים ידועה היתה שיטת-מגן זאת, לפי וגטיוס, ספר 4, פ' 15. על שימוש רומאי בעורות מתוחים בהתקפה על העיר יודפת ראה מלחמות היהודים, ספר ג', בהמשך פרק ז', בסעיף י"ט, והשוה לכך את השימוש הטקטי ב"מגדלות", כמתואר ב"מגילת בני אור", פרק ז', סעיף 2, עמ' 171—174.

9. ראה ייבין, כנ"ל, (הערה 1), עמ' 139.

10. וראה ייבין שם, עמ' 141. ייבין סבור, כי שלחים אלה שימשו כמגנים לשעת-דחק, ולכן לא כונו בשם מגנים. הסבר משלים לכך מוצא אני בעובדה, ששלחים שימשו בעיקר כסוככים לעובדים, ואילו המגנים — שימשו ללוחמים.

11. ייבין מעדה כאן גם אפשרות של יצירת חומה חיה עלידי נושאי מגנים, אבל מעדיף את הפירוש "כלי-נשק" כהכללה. שם, עמ' 142. השלטים הנזכרים בפסוק 9 תובעים דיון לעצמם, וראה ידן — "מגילת בני אור", עמ' 125.

12. על ההצעות והקשיים האחרים — ראה ייבין שם, עמ' 142. ההצעה כאן מתבססת על שתי אפשרויות להבנת הפועל "בצע" בבניין קל או פיעל:

א. לבצע בדומה לפועל לבקע, במקראות כגון: "בוקע מים מפניהם" (ישע' מ"ג, 12), "ונטה את ידך על הים ובקעהו" (שמות י"ד, 16).

ב. בצע במים — כפי המובן של בצע — בצעי מים בלשון המשנה ובפירושים, והרי דוגמאות אחדות לשימוש זה: "שתי בצעין היו בירושלים", "במקום בצעים שהיורד בו טובע בבוץ", "ומתייגע לכנוס דרך פתחים ובצעי החים ויגע בטביעת רגליו בבוץ". יש שפרשו גם את השם "אלון בצעו(נ)ים" שבשופט' ד' 11 על דרך זאת. ראה ברסלבי, הידעת את הארץ, כרך א', עמ' 69.

אמנם כאן עוסקים אנו ברובד מאוחר יותר של הלשון, אך נראה כי גם המלה שלח שבמקרא היא מאוחרת יחסית, וראה ייבין שם, עמ' 144.

13. השוה טור-סיני, ספר איוב ב', עמ' 391 עם הו"ל, ספר איוב (תשי"ד), עמ' 285, 301. ובגירסתו החדשה נסמך על ייבין, שם,

עמ' 139, לפי הפירוש לקטע מן העלילה האוגריתית "עלילת המלך כרת".

14. מילון בן-יהודה, כרך 14, עמ' 7146, בערך: א. שלח, הערה 2. והשוה טור-סיני, ספר איוב (תשי"ד, עמ' 285).

15. על שלח בסורית, ראה ייבין, שם, עמ' 140, הגורסים שלח — חרב, מסתמכים כאמור על הערבית, שבה מצויות שתי מלים בשורש שים שונים (נוסף לפועל סלח-שלח במשמע לשלוח יד, שליח וכו'): א. שם העצם שלח' (ביח' חכית) בהוראת עור גס של בהמה שחוטא, כמו בלשון המשנה. ייבין, שם, שם.

ב. שם העצם שלח' (ביח' גרונית) — שפירושו כלי-נשק בכללה, ולא דווקא חרב או כלי-נשק מסוים כלשהו. שם, עמ' 140.

ייבין שיער שהשורש הערבי הזה שאול מארמית-סורית, שכן בזאת האחרונה כבר לא נודע ביטוי ההגה ח' השמי הקדום (החכי) בשעה ששאלוהו הערבים ממנה. (עמ' 142 והערה 1 שם). הסבר זה דרוש, כל עוד גורסים ששלח — נשק מצויה היתה באוגריתית. ואכן, ייבין שיער שבעלילת-כרת הח' שבשלח היא גרונית (שם, עמ' 139).

בהצעה המובאת כאן, ראינו את שלח העברית מקבילה בכל המקרים לשלח הערבית ה-1, הכתובה בח' חכית, וזאת — לאיר השיקולים שפורטו לגבי כל פסוק, וכן לאור הרציפות בשימוש המלה בלשון חכמים בשתי ההוראות המקושרות: שלח — תעלה, ושלח — עור שזירים אותו. אף ראינו כי השבעים מכירים גם שימוש זה. אך נראה, ששלח הערבית ה-2, שבח' גרונית — אינה עניין לכאן: שלח הארמית-סורית משמעה, כאמור עור ותעלה, ושלח האוגריתית אף היא עשויה להתבאר כך. עוד יש לזכור שמשמע המלה שלח (בח' גרונית) בערבית הוא נשק בהכללה, ולא כלי-נשק יחיד מסוים. והעברית המקראית, לעומת זאת, מכירה כמה וכמה מלים לנשק בהכללה, כגון: כלי-מלחמה, נשק, כלי-זין, און. אף ראינו שמי שגרס שלח — נשק, התקשה בה (כגון השבעים בנחמיה ד'), או מצא כלי-נשק מסוים ההולם את המקרה לפי דעתו — פעם חרב, ופעם אחרת — נשק-הטלה.

הנני להודות לגב' מ. סולל, שסייעה לי בהבהרת השורשים הערביים הנדונים, בהקשר הנדון.